นิพนธ์ต้นฉบับ

การศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

ปิยนุช ยอดสมสวย

บทคัดย่อ

บทนำ: การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญศาสตร์หนึ่ง โดยมีเหตุผล คือ สะดวก ประหยัด และได้ผล มีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนในชนบทตลอดมา จึงเป็นที่มาของงานวิจัยในครั้งนี้ ที่มุ่งรวบรวมเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาหมอพื้นบ้านให้เกิดประโยชน์กับสังคมมากกว่าในปัจจุบัน และเป็นข้อมูลในการนำไปใช้วางแผนการดูแลสุขภาพของประชาชนต่อไป โดยศึกษาข้อมูลทั่วไป ได้แก่ โรค อาการเจ็บป่วย และวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก

วิธีการศึกษา: การศึกษาครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านที่ปัจจุบันยังให้การรักษาให้กับประชาชน และนำเสนอข้อมูลเป็นค่าความถี่และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา: หมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอองครักษ์ที่ให้การรักษากับประชาชนมีจำนวน ๑๙ คน เหตุจูงใจสำคัญที่มาเป็นหมอพื้นบ้าน คือ มีบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้าน ความรู้ที่ใช้ในการรักษาส่วนใหญ่จะบันทึกไว้ในความทรงจำ คนไข้ที่มารับการรักษามีทั้งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่องครักษ์และจังหวัดใกล้เคียง ในการรักษาโรคจะเริ่มจากการซักประวัติร่วมกับการตรวจร่างกาย และส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรตำรับ ร่วมกับการใช้คาถา หมอพื้นบ้านบางท่านมีข้อปฏิบัติพิเศษ ได้แก่ การถือศีล และไม่ดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งพบในหมอพื้นบ้านที่ใช้คาถาในการรักษาร่วมกับการจ่ายยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย

วิจารณ์ และสรุปผลการศึกษา: ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เป็นศาสตร์ในการดูแลสุขภาพที่อาศัยความเชื่อความศรัทธาและใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก มีการรักษาทั้งร่างกายและใจ เป็นเรื่องของบุญคุณ โดยไม่เรียกร้องค่าตอบแทน และองค์ความรู้ดังกล่าวยังไม่มีการบันทึกข้อมูลไว้ จึงทำให้องค์ความรู้สูญสิ้นไปพร้อมกับหมอพื้นบ้าน

คำสำคัญ: การศึกษาภูมิปัญญา, หมอพื้นบ้าน, อำเภอองครักษ์, จังหวัดนครนายก

วันที่รับบทความ: ๑๕ มกราคม ๒๕๕๖ **วันที่อนุญาตให้ตีพิมพ์: ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖**

สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทนำ

ปัจจุบันกระแสสังคมได้กล่าวถึงระบบการดูแลสุขภาพแบบอื่นนอกเหนือจากการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น ได้แก่ การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนจีน หรือการแพทย์ทางเลือก เช่น ดนตรีบำบัด ธาราบำบัด เป็นต้น เนื่องจากการแพทย์แผนปัจจุบันมิได้เป็นวิถีทางเดียวในการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพเพียงพอ[๑] จึงมีคนไทยจำนวนไม่น้อยที่เลือกใช้วิธีการรักษาพยาบาลแบบแผนโบราณหรือแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพที่สำคัญศาสตร์หนึ่งหรือเลือกรับการรักษาทั้ง ๒ ศาสตร์ควบคู่กันไป โดยมีเหตุผล คือ สะดวก ประหยัดและได้ผล อีกทั้งยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน และสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้รูปแบบวิธีการรักษาโรคได้ด้วย แม้การแพทย์พื้นบ้านจะมิได้เป็นที่นิยมเท่ากับการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ยังมิได้สูญหายไปจากสังคมไทย โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนในชนบทตลอดมา เพราะความสัมพันธ์ระหว่างหมอพื้นบ้านกับชาวบ้าน เป็นความผูกพันโดยภารกิจที่ผูกพันด้วยความเชื่อในจิตสำนึกและความศรัทธาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทต่อสุขภาพของประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน

จากการรวบรวมข้อมูลทะเบียนหมอพื้นบ้านที่สำรวจโดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครนายก ณ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ พบว่าหมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในอำเภอองครักษ์ที่ให้การรักษาและดูแลสุขภาพประชาชน มีจำนวนทั้งหมด ๑๙ คนโดยใช้ศาสตร์ด้านสมุนไพร ไสยศาสตร์และการนวดจับเส้น เป็นต้น จากความสำคัญในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านและบทบาทของหมอพื้นบ้านดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ยังคงใช้องค์ความรู้ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยในการป้องกันและรักษาโรค รวมทั้งการช่วยเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน กอปรกับแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างทางเลือกสุขภาพที่หลากหลายผสมผสาน ภูมิปัญญาไทยและสากล โดยมีเป้าหมายมุ่งให้การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกเป็นทางเลือกในการดูแลรักษาสุขภาพหนึ่งในระบบสุขภาพ จึงเป็นที่มาของงานวิจัยในครั้งนี้ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไป สถานภาพและบทบาทของหมอพื้นบ้านและศึกษาโรคอาการเจ็บป่วยและวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน

วิธีการศึกษา

ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลหมอพื้นบ้านในอำเภอองครักษ์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้านจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครนายก ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ นั้น มีจำนวน ๑๙ คน สร้างแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านได้ตรวจสอบความเหมาะสมของแบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน และผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมในมนุษย์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จากนั้นจึงประสานงานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล จำนวน ๙ แห่งในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก เพื่อวางแผนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านในอำเภอองครักษ์ ที่ปัจจุบันยังให้การรักษาและดูแลสุขภาพประชาชนอยู่นั้น จำนวน ๑๙ คน สามารถสรุปข้อมูลได้เป็น ๔ ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคลของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอองครักษ์ที่ให้การรักษาและดูแลสุขภาพกับประชาชนมีจำนวน ๑๙ คน แบ่งเป็นเพศชาย ๑๖ คนและเพศหญิง ๓ คน มีช่วงอายุ ๗๐ - ๗๙ ปี มากที่สุด จำนวน ๑๐ คน รองลงมาคือ ในช่วงอายุ ๘๐ - ๘๙ ปี จำนวน ๖ คน และช่วงอายุ ๖๐-๖๙ ปี จำนวน ๒ คน และ ๔๐ - ๕๐ ปี จำนวน ๑ คน หมอพื้นบ้านมีประสบการณ์การรักษา ๑๐ - ๒๐ ปี จำนวน ๗ คน และ ๒๑ - ๔๐ ปี จำนวน ๙ คน และ ๕๐ ปีขึ้นไปจำนวน ๓ คน และหมอพื้นบ้านอยู่ในความดูแลของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโพธิ์แทน ๔ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบางลูกเสือ ๓ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพระอาจารย์ ๒ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลทำนบ ๑ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบางนางเล็ก ๑ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบางปลากด ๕ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลปากคลอง ๒๒ ๑ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลปากคลอง ๒๔ ๑ คน และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเตยน้อย ๑ คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (๑๔ คน) มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า (๑๕ คน) และสามารถอ่านและเขียนหนังสือได้ (๑๗ คน) มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร คือ ทำนาร่วมกับการเป็นหมอพื้นบ้าน (๑๑ คน)

ประเด็นที่ ๒ สถานภาพและบทบาทของการเป็นหมอพื้นบ้าน

เหตุจูงใจสำคัญที่ทำให้มาเป็นหมอพื้นบ้านมากที่สุด คือ การที่มีคนในครอบครัวหรือบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้าน และมีการถ่ายทอดความรู้สืบต่อกันมา (๑๑ คน) รองลงมา คือ มีความสนใจและอยากช่วยเหลือผู้อื่น (๕ คน) และเกิดความศรัทธาในตัวครูบาอาจารย์จึงเรียนสืบทอดมา (๒ คน) และมีคนในครอบครัวเจ็บป่วยจึงไปศึกษาหาความรู้เพื่อมารักษา (๑ คน)

บทบาทของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ (๑๖ คน) ไม่เคยไปศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการรักษาโรคแต่ประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีปรับใช้กับคนไข้แต่ละรายตามความเหมาะสม และจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาความรู้ที่ใช้ในการรักษาของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ (๑๓ คน) ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแต่บันทึกไว้ในความทรงจำของท่านเอง

ประเด็นที่ ๓ รูปแบบการรักษาของหมอพื้นบ้าน

รูปแบบในการรักษาของหมอพื้นบ้าน คือ หมอพื้นบ้านจะมีการใช้สมุนไพรเดี่ยว ตำรับ และยาสำเร็จรูปที่มีขายในร้ายขายยาร่วมกับการใช้คาถาในการรักษาอาการเจ็บป่วยของคนไข้ โดยคนไข้เดินทางมารับการรักษาที่บ้านของหมอพื้นบ้าน และคนไข้ส่วนใหญ่จะรับการรักษาจากหมอพื้นบ้านเพียงอย่างเดียว และมีคนไข้บางส่วนที่มารับการรักษาด้วยการแพทย์พื้นบ้านร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันด้วย

สำหรับคนไข้ที่มารับการรักษากับหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ มีทั้งคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่องครักษ์และจังหวัดใกล้เคียง เช่น ปทุมธานี อยุธยา สระบุรี กรุงเทพฯ และปราจีนบุรี เป็นต้น ซึ่งได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับความสามารถในการรักษาของหมอพื้นบ้านด้วยการบอกเล่าต่อๆ กันมา

ประเด็นที่ ๔ วิธีการที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านจะมีวิธีการรักษาโรค คือ เริ่มจากการซักประวัติคนไข้ว่าเกี่ยวกับอาการ และสอบถามสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าเกิดจากอะไรร่วมกับการตรวจร่างกายของคนไข้และส่วนใหญ่ไม่มีการเทียบกับตำราหรืออาศัยการตรวจจากแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ใช้ศาสตร์พื้นบ้านของแต่ละบุคคล สำหรับการรักษาหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ (๑๑ คน) ใช้สมุนไพรตำรับในการจ่ายยาให้กับคนไข้ และมีการใช้น้ำมนต์ร่วมกับการเป่าและใช้คาถาร่วมด้วยในคนไข้ที่มีการเจ็บป่วย เช่น ในเด็กที่เป็นซาง หรือคนไข้ที่เจ็บป่วยด้วยความเชื่อทางไสยศาสตร์ และให้คนไข้งดของแสลง เพราะการบริโภคของแสลงบางชนิด เช่น ของหมักดอง จะส่งผลให้อาการเจ็บป่วยกำเริบ ส่วนสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านจ่ายให้กับคนไข้นั้นหมอพื้นบ้านมักปลูกไว้เองที่บ้าน เช่น เสลดพังพอนตัวผู้ เสลดพังพอนตัวเมีย และว่านหางจระเข้ เป็นต้น แต่มีสมุนไพรบางตัวที่ หายากจะซื้อมาจากร้านยาสมุนไพร เช่น จันทร์แดง จันทน์ขาว ไพล และว่านมหากาฬ เป็นต้น ตัวอย่างสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรค ได้แก่ จันทน์แดง จันทน์ขาว ฝาง ดอกคำฝอย ชะคาม ใช้ใน การรักษาไข้ทับระดู และใช้ไพล ผักบุ้งแดง ในการรักษาเริม และงูสวัด เป็นต้น และมีการนวดจับเส้น ในคนไข้ที่มีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อหรือมีปัญหาในการเคลื่อนไหวร่างกาย โดยรักษาร่วมกับการประคบด้วยสมุนไพร นอกจากนั้นในการรักษาหมอพื้นบ้านบางท่าน (๗ ราย) จะมีการปฏิบัติพิเศษ ได้แก่ การถือศีล หมั่นทำบุญ และไม่ดื่มแอลกอฮอล์ โดยพบในกลุ่มหมอพื้นบ้านที่ใช้คาถาในการรักษาร่วมกับการจ่ายยาสมุนไพร

วิจารณ์ และสรุปผลการศึกษา

การศึกษาข้อมูลส่วนบุคคลของหมอพื้นบ้าน พบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชาย และนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งผ่านการบวชเรียนมาแล้ว จึงเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมขัดเกลาจิตใจให้เป็นผู้มีศีลธรรมเพื่อนำมาใช้ในการทำหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้านที่ดี เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน สอดคล้องกับแนวคิดของพิสิฏฐ์ บุญไชย[๒] พบว่าคุณสมบัติของหมอพื้นบ้าน คือ ส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านเป็นเพศชายที่ผ่านการบวชเรียนแล้ว ไม่พบหมอเพศหญิงที่มีความสนใจอยากเป็นหมอพื้นบ้าน เพราะเพศหญิงไม่รู้คาถา ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากสำหรับการเป็นหมอพื้นบ้าน และหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา เนื่องจากในพื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการศึกษานั้นเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม กับเมื่อหมอพื้นบ้านเรียนจบชั้นประถมแล้ว จะออกมาทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยยึดเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และได้รับค่าตอบแทนในการรักษาไม่มาก และหมอพื้นบ้านบางท่านไม่สามารถนำเงินที่คนไข้ให้ไปใช้ได้นอกจากนำไปทำบุญเท่านั้น โรคและความเจ็บป่วยของคนไข้ที่มารับการรักษากับหมอพื้นบ้านนั้น มีทั้งโรคที่พบในเด็ก ได้แก่ ซางไข้ หมอพื้นบ้านจะรักษาโดยการกวาดยา และให้สมุนไพรไปต้มรับประทาน หรือโรคและอาการในผู้ใหญ่ที่มารับการรักษา ได้แก่ งูสวัด เริม โรคเลือด ระดูทับไข้ ไข้ทับระดู ประดงอาการปวดเมื่อย และการดูแลหญิงหลังคลอด เป็นต้น ซึ่งประสบการณ์ในการรักษาของหมอพื้นบ้านมีตั้งแต่ ๑๐-๕๐ ปี ในการศึกษาสถานภาพและบทบาทของการเป็นหมอพื้นบ้าน พบว่า ส่วนใหญ่จะได้รับการปลูกฝังเจตคติ ความเชื่อ และ

องค์ความรู้ในการรักษาจากญาติพี่น้องบรรพบุรุษให้ปฏิบัติสืบทอดกันต่อไป โดยมีพื้นฐานทางจิตใจที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้หายจากอาการเจ็บป่วยและต้องเป็นผู้มีสติปัญญาดี มีไหวพริบ ฉลาด จึงจะสามารถจดจำตำรายา สังเกตอาการของโรคและจ่ายยาให้ถูกกับโรคได้ ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของแพทย์พื้นบ้านที่แพทย์หญิงเพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ[๓] ได้กล่าวถึงกระบวนการที่จะเป็นหมอพื้นบ้านว่าต้องมีการคัดตัวศิษย์จากบุคคลภายในครอบครัวแต่อยู่บนพื้นฐานของคุณสมบัติที่เหมาะสมด้วย ดังที่กล่าวข้างต้น และความรู้ที่ใช้ในการรักษาของหมอพื้นบ้านนั้นส่วนใหญ่จะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยหมอพื้นบ้านให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ไม่ต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อและเป็นคำของครูอาจารย์ที่ได้สั่งไว้หากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดภัยกับตัวหมอพื้นบ้านเอง และหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่มีการไปอบรมความรู้เพิ่มเติม เนื่องจากอาศัยประสบการณ์ในการรักษาคนไข้ถือเป็นการพัฒนาความรู้ของตัวหมอพื้นบ้านได้ โดยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านที่มีอายุ ๗๐ ปีขึ้นไป

การศึกษารูปแบบการรักษาของหมอพื้นบ้าน พบว่ารูปแบบในการรักษาของหมอพื้นบ้านมีทั้งการใช้ยาสมุนไพรเดี่ยว ตำรับ และใช้คาถาร่วมด้วย โดยที่เมื่อคนไข้เกิดอาการเจ็บป่วยก็จะหาวิธีการที่ทำให้หายป่วยและมีสุขภาพดีขึ้น จึงแสวงหาการรักษาในรูปแบบต่างๆ พบจากข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาที่มีทั้งคนไข้ในพื้นที่องครักษ์และในจังหวัดใกล้เคียงที่เกิดจากความเชื่อมั่น ความศรัทธา ที่ส่งผลด้านจิตใจ และการบอกเล่าต่อๆ กันเกี่ยวกับความสามารถของหมอพื้นบ้าน โดยที่หมอพื้นบ้านจะมีการตรวจวินิจฉัยอย่างรอบคอบและแสดงความเอาใจใส่ห่วงใยเป็นกันเอง ทำให้คนไข้เกิดขวัญและกำลังใจเกิดความมั่นใจว่าสามารถหายจากโรคได้ และเกิดความผูกพันแม้จะไม่ใช่ญาติระหว่างคนไข้กับหมอพื้นบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของปัทมานนท์ หินวิเศษ[๔] กล่าวว่า มีการสอนวิถีการดำรงชีวิตรวมถึงการรักษาในเรื่องจิตใจทำให้คนไข้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา และสอดคล้องกับการศึกษาของทอง บุญยศและคณะ[๕] กล่าวว่า หมอสมุนไพรมิได้มีบทบาทในการรักษาเท่านั้น แต่มีบทบาททางสังคมด้วย เช่น เป็นที่พึ่งพาอาศัย เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน เนื่องจากหมอพื้นบ้านมีความเข้าใจในบริบททางสังคมของคนไข้ คือ ทราบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย การดำเนินชีวิต และระบบเครือญาติของผู้ป่วยด้วย และโดยส่วนใหญ่หมอพื้นบ้านเป็นผู้สูงอายุ จะได้รับการยอมรับนับถือจากคนในชุมชน ทำให้การรักษาแบบพื้นบ้านได้รับการยอมรับตามไปด้วย และสอดคล้องกับการศึกษาของวุฒินันท์ พระภูจำนงค์[๖] กล่าวว่า ชาวชนบทเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย จะใช้สมุนไพรที่มีตามท้องถิ่นรักษาอาการของตนเอง หากไม่หายจะไปรักษาจากหมอสมุนไพรพื้นบ้านซึ่งมีวิธีทางไสยศาสตร์ ได้แก่ การใช้คาถาอาคม ก่อให้เกิดผลในทางจิตใจเป็นอย่างยิ่ง และคนไข้โดยส่วนใหญ่จะเลือกมารับการรักษาด้วยการแพทย์พื้นบ้านเพียงอย่างเดียว เนื่องจากเป็นทางเลือกของกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีนักหรือกลุ่มคนไข้ที่รักษาแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย ชนินทร รัตนสกล[๗] กล่าวว่า มีโรคหรือความเจ็บป่วยบางประเภทที่ไม่สามารถรักษาได้อย่างสมบูรณ์โดยระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน เช่น โรคเบาหวาน มะเร็ง หรือเอดส์ เป็นต้น และจากความกลัวและความไม่เข้าใจในกระบวนการรักษาแผนปัจจุบัน รวมทั้งการเคยประสบความล้มเหลวจากกระบวนการบริการรักษาแผนปัจจุบัน ในการรักษาของหมอพื้นบ้านจะใช้สมุนไพรซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากราคาไม่แพงและเป็นที่พอใจของคนไข้ และตัวยาที่ใช้รักษาไม่ได้มีเพียงชนิดเดียว แต่ต้องมีหลายชนิดประกอบเข้าด้วยกัน ซึ่งเห็นได้จากมักใช้สมุนไพรเป็นตำรับ ซึ่งสมุนไพรบางชนิดก็มีอยู่ทั่วไปตามรั้วบ้านหรือในป่าลึก ซึ่งหมอพื้นบ้านต้องรู้แหล่ง รู้วิธีการเก็บ การจดจำตัวยาแต่ละตำรับเป็นกลวิธีหนึ่งที่สร้างความน่าเชื่อถือนอกจากนั้นทักษะความชำนาญในตัวหมอพื้นบ้าน และวิธีการในการรักษาและตัวยาจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของความเจ็บป่วย ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านพบว่าในการรักษานอกจากจะใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้คาถา เช่น ในเด็กที่เป็นชาง นอกจากนั้นในการรักษาหมอพื้นบ้านให้ความสำคัญกับการงดของแสลง เพราะการบริโภคของแสลงบางชนิด เช่น อาหารหมักดอง อาหารทะเล ในผู้ป่วยที่มีปัญหาเกี่ยวกับระบบไหลเวียนโลหิตเพราะของแสลงดังกล่าวส่งผลให้อาการเจ็บป่วยกำเริบ ข้อปฏิบัติดังกล่าวเป็นคำแนะนำของหมอพื้นบ้านที่ให้กับผู้มารับการรักษาในการดูแลตนเองจะเห็นว่า ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เป็นศาสตร์ในการรักษาและดูแลสุขภาพของประชาชนที่อาศัยความเชื่อ ความศรัทธา และอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นการพึ่งพาอาศัยกันของชาวบ้านมีการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป หมอพื้นบ้านจะเอาใจใส่ดูแลคนเจ็บป่วยอย่างใกล้ชิด เป็นการรักษาทั้งทางกายและทางใจควบคู่กันไป การรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณ ไม่ใช่การเรียกร้องค่าตอบแทน เพราะจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านจะไม่ระบุค่ารักษาจึงขึ้นอยู่กับความเต็มใจของคนไข้จะเป็นผู้ให้ นอกจากนี้ หมอพื้นบ้านยัง

เป็นผู้ทรงคุณธรรมที่น่านับถือและมีบทบาทในการคลี่คลายและแก้ปัญหาภายในหมู่บ้าน จึงเห็นได้ว่าหมอพื้นบ้านจะมีบทบาทในการเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านที่สำคัญ และจากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านดังกล่าวมักไม่มีการรวบรวมหรือบันทึกข้อมูลเก็บไว้ ทำให้องค์ความรู้นั้นจะสูญหายไปพร้อมกับพื้นบ้าน เพราะนอกจากไม่มีการบันทึกข้อมูลเก็บไว้แล้วจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน จำนวน ๑๓ คน ให้ข้อมูลว่าไม่มีผู้ที่จะสืบทอดความรู้ บางท่านเชื่อว่าหากถ่ายทอดองค์ความรู้แล้วจะเป็นอันตรายกับตัวเอง ประกอบกับคนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจในวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านมากนักและไม่สนใจที่จะเรียนรู้ ซึ่งหากเป็นเช่นนี้การแพทย์พื้นบ้านคงเสื่อมคุณค่าและสูญสิ้นไปในที่สุด หน่วยงานด้านสุขภาพในท้องถิ่นจึงควรหาแนวทางส่งเสริมและสนับสนุนให้การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านอยู่ในระบบบริการสุขภาพอย่างมีมาตรฐาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการประยุกต์ใช้ผลงานวิจัย

๑. หน่วยงานด้านสาธารณสุขนำผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาหมอพื้นบ้านให้เกิดประโยชน์กับสังคม และเป็นข้อมูลในการวางแผนงานการดูแลสุขภาพของประชาชนต่อไป

๒. ควรมีการเผยแพร่ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านให้ประชาชนได้รู้เพื่อส่งผลให้เกิดเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพ

๓. ควรมีการนำองค์ความรู้และตำรับยารักษาโรคของหมอพื้นบ้านจากการวิจัยครั้งนี้ไปทำการศึกษาวิจัยต่อยอดด้านประสิทธิภาพของการรักษาโดยการเปรียบเทียบกับศาสตร์อื่นๆ

๔. ควรจัดให้บ้านของหมอพื้นบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นปราชญ์ท้องถิ่น และนำความรู้และภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเข้าสู่สถานศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี ๒๕๕๒ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ขอขอบคุณศาสตราจารย์ (พิเศษ) แพทย์หญิงสมบูรณ์ เกียรตินันทน์ ผู้เชี่ยวชาญที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการจัดทำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ในการดำเนินการของโครงการวิจัย ตลอดจนเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยในเขตอำเภอองครักษ์ทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกและช่วยประสานงานต่างๆ เพื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล และที่สำคัญขอขอบคุณหมอพื้นบ้านทุกท่านที่อนุเคราะห์ข้อมูล และประสบการณ์ต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลให้กับลูกหลานได้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

๑. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. ความเชื่อและกระบวนการรักษาโรคพื้นบ้าน ชุมชนพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์; ๒๕๓๑.

๒. พิสิฏฐ์ บุญไชย. การใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของชาวกะเลิง จังหวัดสกลนคร. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการวิจัยการศึกษาการศาสนา และการวัฒนธรรมของกระทรวงศึกษาธิการ; ๒๕๔๕.

๓. เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, บรรณาธิการ. นโยบายและทิศทางการพัฒนาการแพทย์แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. เอกสารสรุปการสัมมนาการพัฒนาการแพทย์แผนไทยในส่วนภูมิภาค. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; ๒๕๔๑.

๔. ปัทมานนท์ หินวิเศษ. การศึกษาหมอพื้นบ้านกับการรักษาผู้ป่วยด้วยสมุนไพร กรณีศึกษาตำบลขามป้อม อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย; ๒๕๕๑.

๕. ทอง บุญยศ และคณะ. ศักยภาพหมอพื้นบ้านกับสาธารณสุขมูลฐานกรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสาธารณสุขมูลฐาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข; ๒๕๓๕.

๖. วุฒินันท์ พระภูจำนงค์. การรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรของชาวชนบท อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม; ๒๕๓๔.

๗. ชนินทร รัตนสกล. การศึกษาเปรียบเทียบการรักษาต้อกระจกแบบพื้นบ้านและแบบปัจจุบัน. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล; ๒๕๔๐.

Abstract

A study of wisdom of folk doctor in Ampur Ongkharak, Nakhonnayok province

Piyanuch Yoadsomsuay

Health Promotion Programs, Faculty of Health Science, Srinakharinwirot University

Introduction: The traditional medicine treatments belong to their local wisdom. Their reasons are the convenience, money saving and the efficiency. In rural areas, the key person who takes the important role in local health care is the folk healers. Therefore, this study aimed to collect the information about the folk healer's wisdom to be the base data for folk healer's development. Moreover, this information can be further applied to the health care planning by studying the general information, diseases, symptoms, and the types of treatment by folk healers who live in Ampur Ongkharak, Nakhonnayok province.

Method: This was the qualitative research. Questionnaire was used as the research tool. The researchers focused on the folk healers who still treated people and presented the data in the number of frequency and content analysis.

Results: There were 19 folk healers lived in Ampur Ongkharak. The important motivation to be the healer was their ancestor who also be the folk healers. The knowledge was mostly recorded in their memory. The patients lived in Ampur Ongkharak and also came from the nearby area. The treatment procedure would start with historical inquiry and then physical checking by the individual knowledge. Mostly, the folk healers would use herbal preparation accompany with spell. In addition, some healers had the special practices that consisted of observing religious precept and not drinking alcohol. These characteristics would be found in the folk healers who used spell together with herbal medicines.

Discussion and Conclusion: The folk healer's wisdom was the subject about people's health care that mainly rely on beliefs, faith, and local resources. Body and mind were simultaneously treated. The treatment did not focus on the payment but involved in the favor. The knowledge of folk healers was not recorded, so these wisdoms would be disappeared together with the folk healers in the same time.

Key words: A study of wisdom, Folk doctor, Ampur Ongkharak, Nakhonnayok province